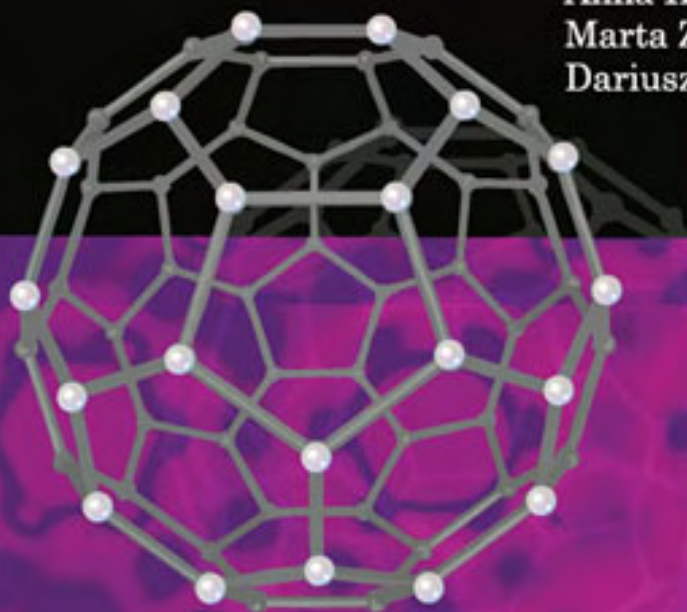

CHEMIA OBLICZENIOWA

w laboratorium organicznym

Anna Kaczmarek-Kędziera
Marta Ziegler-Borowska
Dariusz Kędziera

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Chemia obliczeniowa w laboratorium organicznym

Anna Kaczmarek-Kędziera
Marta Ziegler-Borowska
Dariusz Kędziera

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

Toruń 2014

Recenzenci:

Wojciech Bartkowiak

Marek Zaidlewicz

Redaktor:

Elżbieta Kossarzecka

Projekt okładki:

Tomasz Jaroszewski

@Copyright by Wydawnictwo Naukowe UMK

Toruń 2014

ISBN 978-83-231-3114-4

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

tel. +48 56 611 4295, fax +48 56 611 4705

e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń

tel./fax +48 56 611 4238, e-mail: books@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Druk: Wydawnictwo Naukowe UMK

ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

tel. +48 56 611 2215

Spis treści

Wprowadzenie	9
Przedmowa	11
1 Elementy chemii kwantowej	17
1.1. Energia układu	19
1.2. Powierzchnia energii potencjalnej	24
1.3. Warsztat z narzędziami	27
1.3.1. Metoda wariacyjna	28
1.3.2. Szeregi funkcyjne	29
1.3.3. Rachunek zaburzeń	31
1.4. Przybliżenie jednoelektronowe	32
1.5. Bazy funkcyjne	38
1.6. Metody chemii kwantowej	43
1.6.1. Sposoby uwzględniania korelacji elektronowej .	45
1.6.2. Teoria funkcyjna gęstości	47
2 Opis układów π-elektronowych	51
2.1. Przybliżenie π -elektronowe	51
2.2. Metoda Hückla	52
2.2.1. Cząsteczka etylenu	54
2.2.2. Annuleny	61
2.2.3. Widmo absorpcyjne	62
2.2.4. Rozkład ładunku π -elektronowego	
Rząd wiązania π	65

3	Struktura pojedynczej cząsteczki	71
3.1.	Wstęp	71
3.2.	Współrzędne kartezjańskie i wewnętrzne	74
3.3.	Gaussian09 — struktura inputu	81
3.4.	Gaussian09 — energia układu	83
3.5.	Gaussian09 — optymalizacja geometrii	115
3.5.1.	Aldehyd octowy	116
3.5.2.	(1S)-(-)- α -Pinen	131
3.6.	Gaussian09 — analiza drgań harmoniczych	140
3.6.1.	Aldehyd octowy	142
3.7.	Gaussian09 — stan przejściowy	157
3.7.1.	Amoniak	158
3.7.2.	Aldehyd 3-aminoakrylowy	164
3.8.	Gaussian09 — analiza powierzchni energii potencjalnej	167
3.8.1.	Glicyna	167
3.9.	Gaussian09 — skan powierzchni energii potencjalnej	173
3.9.1.	Oddziaływanie benzenu z kationem sodu	173
3.9.2.	1,2-Dichloroetan	177
3.10.	Gaussian09 — ścieżki reakcji	184
4	Właściwości spektroskopowe cząsteczek	193
4.1.	Gaussian09 — widmo UV	193
4.1.1.	Etylen	195
4.1.2.	Izopren	202
4.1.3.	Metyloheksahydronaftalenon	208
4.2.	Gaussian09 — widmo NMR	211
4.2.1.	2-Buten — przesunięcie chemiczne w ^1H NMR	214
4.3.	Gaussian09 — skręcalność właściwa	223
4.3.1.	Kwas (S)-(-)-parakonowy	228
5	Cząsteczka w otoczeniu chemicznym	237
5.1.	Słabe oddziaływania międzymolekularne	237

5.1.1.	Gaussian09 — energia oddziaływania międzymolekularnego	243
5.1.2.	Gaussian09 — zautomatyzowany sposób liczenia oddziaływań	251
5.1.3.	Gaussian09 — skan oddziaływania po odległości	254
5.2.	Gaussian09 — modelowanie efektów rozpuszczalnikowych	259
5.2.1.	Optymalizacja geometrii w rozpuszczalniku	262
5.2.2.	Swobodna entalpia solwatacji	266
5.2.3.	Wpływ efektów rozpuszczalnikowych na stan równowagi chemicznej	269
5.2.4.	Wpływ efektów rozpuszczalnikowych na wysokość barier rotacji	272
5.2.5.	Widmo IR w fazie skondensowanej	273
5.2.6.	Przesunięcie solwatochromowe	279
5.2.7.	Wpływ rozpuszczalnika na położenie sygnałów NMR	282
5.2.8.	Wpływ rozpuszczalnika na skręcalność	283
6	Chemia obliczeniowa w pracy eksperymentalnej	287
6.1.	Lipofilowość	287
6.1.1.	Zasady kwasów nukleinowych	289
6.2.	Kwasowość/zasadowość	292
6.2.1.	Deprotonowanie pirołu	292
6.2.2.	Stała protolizy	300
6.2.3.	Potencjał redox	302
6.3.	Reaktywność produktów pośrednich	303
6.4.	Reaktywność układów aromatycznych	305
6.4.1.	Aromatyczność układów organicznych	305
6.4.2.	Substytucja elektrofilowa w pierścieniu aromatycznym	314
6.4.3.	Substytucja elektrofilowa w układach heterocyklicznych	317

6.5. Opis układów otwartopowłokowych	318
6.5.1. Kation, rodnik i anion allilowy	321
6.6. Reakcje pericykliczne	327
6.6.1. Reakcje cykloaddycji	328
6.6.2. Reakcje elektrocyklizacji	339
7 Zadania i ćwiczenia	345
A Linux: Rzecz o wolności	361
A.1. Logowanie	361
A.2. Komunikacja pomiędzy maszynami	362
A.2.1. ssh, scp	362
A.2.2. Window(s) na świat: PuTTY, WinSCP	364
A.3. Podstawowe komendy	364
A.4. Edytor tekstu	367
A.5. Inne przydatne narzędzia	370
B Rozwiązania zadań	375
Bibliografia	413
Indeks rzeczowy	433
Ilustracje	439

Wprowadzenie

Dzięki stałemu rozwojowi metod chemii kwantowej oraz szybko rosnącej mocy obliczeniowej maszyn cyfrowych coraz bardziej możliwe staje się praktyczne realizowanie proroczej wizji Paula Diraca z 1929 roku, głoszącej, że rozwiązywanie równań mechaniki kwantowej pozwoli na przewidywanie wszelkich właściwości chemicznych. Odnosi się to szczególnie do molekuł organicznych, odgrywających istotną rolę w biologii i medycynie.

Wyniki obliczeń kwantowo-chemicznych stanowią już dzisiaj alternatywne źródło informacji o strukturze trwałych związków chemicznych, stanów przejściowych, mechanizmach reakcji chemicznych, widmach w podczerwieni, Ramana, NMR, energii oddziaływań międzycząsteczkowych oraz wielu innych właściwości chemicznych i fizycznych. Może to być szczególnie cenne, gdy doświadczalne informacje są niedostępne. Niemniej, wiele interesujących wielkości fizycznych i chemicznych oraz dużych układów molekularnych pozostaje ciągle poza zasięgiem aktualnie dostępnych teorii i programów. Dlatego też początkujący użytkownik powinien mieć świadomość ograniczonego zakresu stosowalności poszczególnych metod oraz wielkości możliwych błędów i powinien konsultować wątpliwości z bardziej zaawansowanymi specjalistami.

Chociaż w Polsce wydano dotąd kilkanaście podręczników chemii kwantowej, to brak było dotąd opracowania skierowanego do studentów innych specjalności, zawierającego oprócz krótkiego opisu najpopularniejszych metod obliczeniowych także liczne przykłady

praktycznych zastosowań z zakresu chemii organicznej. Luka ta może być wypełniona przez niniejsze opracowanie, które można polecić studentom i doktorantom zainteresowanym zastosowaniami chemii kwantowej w chemii organicznej, biochemii i biologii oraz inżynierii materiałowej.

W. Andrzej Sokalski
Zakład Modelowania Molekularnego i Chemii Kwantowej
Politechniki Wrocławskiej

Przedmowa

Drodzy Czytelnicy, oddajemy do Waszych rąk opracowanie, które powstało na podstawie prowadzonych na Wydziale Chemii UMK zajęć oraz naszych doświadczeń zgromadzonych w ciągu lat pracy w zespołach interdyscyplinarnych. Wszędzie dookoła — także w grupach eksperymentalnych naszego Wydziału, sąsiedniego Wydziału Biologii i wśród zaprzyjaźnionych farmaceutów zza miedzy — istnieje silna potrzeba stosowania narzędzi chemii obliczeniowej. Powodują to nie tylko rosnące ceny odczynników, ale również prosta ciekawość świata i chęć zrozumienia go choć trochę lepiej. Zainteresowany obliczeniami eksperymentator ma do wyboru samodzielne próby wykorzystania dostępnego oprogramowania lub nawiązanie kontaktu z osobą, która może mu w tym pomóc (nazywaną w dalszym tekście obliczalnikiem, zajmującą się stosowaniem narzędzi chemii obliczeniowej do rozwiązywania problemów chemicznych, w odróżnieniu od teoretyka, którego pasją i pracą jest rozwijanie metod chemii kwantowej)¹. W pierwszym przypadku łatwo trafić na odpowiednie oprogramowanie dostępne nawet za darmo, ale jego instalacja i zastosowanie do badanego problemu już nie zawsze są proste i intuicyjne dla osoby, której praca toczy się w laboratorium chemicznym. Drugi sposób powinien więc mocno

---

¹To sztuczne rozróżnienie ma wyłącznie na celu zwrócenie uwagi Czytelnika-eksperymentatora, że „tych innych” także interesuje przyroda jako taka, a nie wyłącznie jej opis czysto matematyczny. Najczęściej zamiłowanie do przyrody napędza działania również wyróżnionych tu teoretyków, a zwykle oprócz rozwoju metod testują i stosują je oni do modelowania między innymi zjawisk chemicznych, czyli są równocześnie obliczalnikami.

ułatwić życie eksperymentatora. Jednak nie zawsze oczywiste jest, gdzie szukać kontaktu. Najprostsze rozwiązania — rozejrzenie się dookoła i poszukanie wokół siebie kogoś, kto posługuje się sprawnie narzędziami chemii obliczeniowej — nie zawsze pierwsze przychodzi do głowy. Ponadto pojawiają się wątpliwości dotyczące komunikacji i obaw przed ewentualną rozmową ze względu na wynoszoną jeszcze ze szkoły, a potem kultywowaną na studiach także na kierunkach chemicznych i farmaceutycznych niechęć do matematyki i narzędzi matematycznych. Eksperymentator po studiach chemicznych, który ma za sobą kurs matematyki i chemii kwantowej i obydwa te egzaminy często wspomina nieprzyjemnie, nie myśli swobodnie o przyjaznych kontaktach z osobami, które mogą od niego wymagać znów tych samych skomplikowanych rzeczy i mówić do niego mało zrozumiałym językiem. Konieczne zatem jest odmitologizowanie metod chemii obliczeniowej i wypracowanie wspólnego języka pomiędzy eksperymentatorami i obliczalnikiem. Wymaga to współpracy obu stron: eksperymentator musi umieć przedstawić swój problem w sposób konkretny i umożliwiający jego analizę numeryczną, natomiast obliczalnিক — dobrać odpowiednie narzędzia do badanego problemu. Zatem eksperymentator musi wykazać choćby minimalną znajomość możliwości chemii obliczeniowej, aby umieć wyrazić swoje potrzeby. Uniwersyteckie kursy chemii kwantowej są wysoce zmatematyzowane i dotyczą zagadnień chemii *stricte* teoretycznej. Jak na ironię, taki kurs kończy się zwykle tam, gdzie zaczynają się zainteresowania organika — na układach dwu-, a w najlepszym przypadku kilkuatomowych. Nie ułatwia to więc życia adepta technik obliczeniowych pracującego na co dzień eksperymentalnie, ponieważ nie wskazuje wprost związków wyprowadzanych pracowicie równań z pożądanym współczynnikiem podziału pomiędzy oktanol i wodę czy informacją o skręcalności właściwej badanej cząsteczki². Z drugiej strony, jeżeli eksperymentator

---

²Chociaż bez kursu chemii kwantowej trudno rozumieć budowę atomu i cząsteczki i zawłości ich zachowania w środowisku reakcji.